

УДК 336.7

Л. М. Худолій,
д. е. н., професор, завідувач кафедри податкової та страхової справи,
Національний університет біоресурсів та природокористування України

ГЕНЕЗИС НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ НА ЗАЛУЧЕННЯ ЗАОЩАДЖЕНЬ ДОМОГОСПОДАРСТВ У ЕКОНОМІКУ КРАЇНИ

Розглянуто еволюцію поглядів щодо визначення основи залучення заощадження домогосподарств в економіку країни. Висвітлено мотивацію заощадження домашніх господарств. Наведено структуру заощаджень домогосподарствами. Запропоновано механізм впровадження заощаджень домашніми господарствами в економіку країни.

It is Considered the evolution of views concerning the determination of the basis of attraction of savings of the households in the economy of the country. Highlight the motives of household saving. Shows the structure of savings of the households. The mechanism of the introduction of savings of the households in the economy of the country.

Ключові слова: заощадження, домашні господарства, економіка країни, фінансові інститути.
Key words: savings, households, the country's economy and financial institutions.

ВСТУП

Важливою складовою економічної політики, що використовує досягнення фінансової стабілізації, розвиток фондового ринку і системи кредитних установ, стає залучення заощаджень домогосподарств на потреби продуктивного інвестування. Вихідною точкою розгортання інвестиційного процесу є заощадження, обсяги і напрями розміщення яких зумовлюють основні контури всього інвестиційного процесу. Тому мобілізація внутрішніх інвестиційних ресурсів є на сьогоднішній день першочерговим завданням. Заощадження громадян створюють значний прошарок потенційних інвесторів. Мобілізація хоча б частини цих коштів дозволила б здійснити реструктуризацію багатьох українських підприємств. У разі залучення в народне господарство частини заощаджень домогосподарств уряду вдалося б істотно понизити гостроту цілого ряду загальнодержавних економічних проблем, включаючи проблеми дефіциту бюджету, зовнішньої заборгованості, фінансування бюджетної і соціальної сфери, виплати пенсій тощо.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Теоретичне дослідження заощаджень домашніх господарств має довготривалу історію. Проблема заощаджень є однією з осередкових в економічній теорії. Вона глибоко досліджувалась у класичному вченні в працях Л. Вальраса, Ю. Вікселля, Ф. Модільяні, К. Маркса, А. Маршалла, Д. Рей, А.Сміта, Р. Слоу, Р. Харрода, І. Фішера, М. Фрідмена та багатьох інших авторів. Особливий внесок у теорію заощаджень, безумовно, зробив Д. Кейнс, який висунув цілковито нову ідею, суть якої в тому, що саме інвестиції, а не заощадження, зумовлюють зміни в доході та стверджував, що саме інвестиції визначають величину заощаджень в умовах неповної зайнятості [12, с. 47]. Мальтус Т.Р. встановлював різницю між заощадженням, що відбувається зі збільшення доходів, і заощад-

женням, що відбувається за рахунок зменшення витрат [14, с. 45]. Вікселль К. вважав, що процес заощадження виступає як "приводний ремінь", який поєднує ринок позичкового капіталу з товарними ринками [10, с. 52].

Серед сучасних вчених, дослідження котрих тією чи іншою мірою присвячені, заощадженням населення та їх впливу на інвестиційних потенціал країни, слід відзначити О.І. Барановського, О. З. Ватаманюка, О.Д. Василика, Б.Є. Кваснюка, С.І. Киреева, І.О. Лютого, В.І. Міщенко, А. Мороза, С.В. Мочерного, С.В. Науменкова, В.М. Опаріна, С.М. Панчишина, М.І. Савлука, Г.М. Терещенко та ін. [11; 13; 19; 20; 21; 17]. Так, Кваснюк Б.Є. розглядає сукупний ефект заощаджень та їх вплив на темпи економічного зростання та добробут домогосподарств [11].

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Уперше заощадження як економічну категорію виділив А. Сміт у "Дослідженнях про природу і причини багатства народів". Саме у другій книзі "Про природу капіталу, його нагромадження та застосування" він розкрив місце, роль та значення заощаджень для економічного піднесення [22, с.289]. Заощадження А. Сміт тлумачить як неспожиті частини доходів основних класів суспільства: заробітної плати, ренти і прибутку.

Мальтус Т.Р. встановлює різницю між заощадженням, які утворились із надприбутків, і заощадженням, які утворились за рахунок зменшення витрат [14, с. 94].

Сеніором Н.В. у працях "Основні начала політичної економії" (1836 р.) та "Листи про фабричне законодавство" (1837 р.) розроблена теорія стримування, яка відіграла значну роль у науковому обґрунтуванні категорії "заощадження" [2, с. 100]. Міль Дж. С. приділяв увагу співвідношенню заощаджень, інвестицій та утворення скарбів. Він визначав заощадження як

дохід, не спожитий особою, що здійснює заощадження, а скарби — як дохід, не спожитий взагалі. Міль Дж. С. розвинув ідею Н. Сеніора про заощадження як "утримання від споживання сьогодні задля вигоди у майбутньому" [2, с. 55].

Один із перших економістів на межі XIX ст. і XX ст., Дж. Гобсон спрямував увагу на нові риси процесу заощадження та продовжив дослідницьку традицію А. Сміта у розкритті категорії "заощадження". Дж. Гобсон увів поняття "надмірні заощадження" [5, с. 260].

Маршал А. виділив різні аспекти між поточним і майбутнім споживанням, поєднуючи досягнення класичної економічної науки і маржиналістської революції. З погляду А. Маршала, мудра людина повинна розподіляти доходи таким чином, щоб його гранична корисність залишалася однаковою [15, с. 186].

Серед українських вчених кінця XIX — початку XX ст. слід відділити М. Туган-Барановського та Є. Слуцького. В роботі М. Туган-Барановського доводиться, що нагромадження капіталу призводить до тенденції постійного розширення виробництва при тому, що основний капітал суспільства створюється поштотами. М. Туган-Барановський вбачав основну причину циклічних коливань економіки у диспропорції між динамікою заощаджень та інвестицій у реальний сектор економіки [23].

Кейнс Дж. М. довів, що саме інвестиції, а не заощадження викликають зміни в доході. Кейнс Дж. М. висунув основу для системи рівнянь, яка дає опис всієї національної економіки в термінах декількох макроспіввідношень та встановив функціональну залежність між "схильністю до споживання" і "схильністю до заощадження" [12, с. 102]. При цьому заощадження домогосподарств були поставлені в залежність від поточного наявного доходу сім'ї [12, с. 47]. Кейнс Дж. М. стверджував, що саме інвестиції визначають величину заощаджень в умовах неповної зайнятості. Державні витрати з приватними інвестиціями завдяки ефекту мультиплікатора збільшать національний дохід, якщо очікувані заощадження з цього національного доходу зрівняються із сумою інвестицій приватного сектора та державних витрат. Саме інвестиції визначають рівень заощаджень, а не навпаки. Суспільство в цілому, на його думку, заощаджує не більше і не менше, ніж підприємці бажають інвестувати.

Окремо слід зупинитися мотивах заощадження грошей населенням. Ще 1936 р. Дж. М. Кейнс зазначав, що "є, взагалі кажучи, вісім основних стимулів, або цілей суб'єктивного характеру; усі вони спонукають людей утримуватися від витрачання одержаного доходу" [12, с. 96]. Кейнс виділив вісім мотивів: застережний мотив, мотив життєвого циклу, мотив міжчасового заміщення, мотив поліпшення, мотив незалежності, мотив підприємництва, мотив спадку та мотив жадібності. Сьогодні до цього переліку додають мотив придбання товарів тривалого користування.

Послідовниками кейнсіанської моделі економічного зростання стали Р. Харрод, Н. Калдор, Є. Домар, котрі намагалися простежити зворотний вплив зростання національного доходу на величину інвес-

тицій. Особливу увагу при цьому вони звертали на проблему нагромадження капіталу [25, с. 45]. Теорія заощадження, яку висунув Р. Харрод, передбачає, що людина складає зведення свого ймовірного доходу та ймовірних потреб для всіх майбутніх років. Індивідуальні заощадження можна поділити на дві частини: перші створюються на задоволення потреб протягом життя домогосподарства, другі призначені для успакування [24].

Фрідмен М. протиставив грошовий фактор інвестиціям і споживанню, що відіграє вирішальну роль у динаміці національного доходу і формуванні циклу [6, с. 104—114].

Модільяні Ф. розглядає домогосподарства через планування своєї поведінки щодо споживання та заощадження на тривалі періоди, сподіваючись якнайкраще розподілити споживчі видатки впродовж усього свого життя [7, с. 261]. Заощадження при цьому розглядаються як засіб забезпечити споживання, яке не знижується після закінчення трудової діяльності людини.

Сучасна українська наука характеризує заощадження домогосподарств як частину грошових доходів населення, невикористаних на поточних споживчих потреб [9, с. 118, 150], яка не використовується на поточне споживання [9, с. 236—237], а також як нагромаджувану частку грошових доходів, призначених для задоволення потреб у майбутньому [8, с. 587]. Алексеєнко М. Д. тлумачить заощадження як частину доходів суб'єктів економіки, не використану на споживання, сплату податків і неподаткових платежів і призначену для забезпечення потреб у майбутньому [1, с. 56]. Савлук М. зауважує, що "визнання мотивів як рушійної сили заощаджувального процесу на макrorівні дає підстави трактувати самі заощадження не як випадковий наслідок перевищення грошових доходів над видатками, що стихійно виникає в процесі формування і використання сімейного бюджету, а як усвідомлену мету відмови від поточного споживання, досягнення якої підпорядковується формуванню домогосподарством потоків грошових доходів і потоків видатків" [21].

Отже, фінансове значення заощаджень домогосподарств полягає у формуванні важливого джерела коштів в економіці країни. Більша частина заощаджень населення на шляху до інвестиційного використання проходить складний процес трансформації через механізм фінансового ринку.

У сучасності ринок інвестиційних ресурсів, сформованих із заощаджень домогосподарств, займає важливе місце в обігу капіталів. Він являє собою сегмент фінансового ринку, який утворюється за допомогою обігу капіталу дрібних інвесторів, що залучаються через комерційні банки, недержавні пенсійні фонди і страхові компанії, а також за допомогою продажу населенню цінних паперів (державних, регіональних, корпоративних).

Інвестовані заощадження в економіку країни дозволяють здійснити перелив фінансових ресурсів, не порушуючи макроекономічної рівноваги між сукупним попитом і пропозицією, оскільки величина спо-

живчих витрат і заощаджень населення, що інвестуються, рівна сукупним витратам виробників. Таким чином, інвестовані заощадження забезпечують економічне зростання при збереженні макроекономічної рівноваги.

Акумуляція заощаджень домогосподарствами має дві форми: незв'язану форму (акумуляцію вільних грошових коштів домашніми господарствами у вигляді готівки) та зв'язану форму (акумуляцію вільних грошових коштів за допомогою вкладення в інструменти фінансового ринку). Зв'язані форми заощаджень можуть бути різними. Це і пряме вкладення коштів у виробництво, наприклад, у вигляді придбання часті участі, акцій і облігацій підприємств, нерухомості, і вкладення з участю фінансових посередників (придбання державних цінних паперів, внески на банківські рахунки, покупка акцій і часток інвестиційних фондів).

У сучасній економічній літературі за характером мобілізації заощадження населення поділяють на неорганізовані та організовані. Організованими заощадження стають тоді, коли накопичуються у фінансово-кредитних установах (на рахунках у банках або спрямовані на придбання цінних паперів). На вкладені заощадження населення через певний час має змогу отримувати прибуток у формі відсотків. Неорганізовані — це ті, які зберігаються вдома у формі національної чи іноземної валюти або відразу вкладаються в товари довгострокового користування (приймають форму натурально-неорганізованих). Вони невідігдані не лише державі, а і їхнім власникам. Зокрема, наявність неорганізованих заощаджень ускладнює процес регулювання грошової маси в обігу, а самих власників позбавляє можливості отримання доходів у формі процентів чи дивідендів.

Між різними формами заощадження також існує взаємозв'язок і взаємозалежність. Так, іноді домашні господарства змушені здійснювати заощадження в готівковій формі у зв'язку з неможливістю придбання товарів і послуг тоді, коли це їм потрібно. Відсутність розвинутої інфраструктури фінансового ринку, його законодавча неврегульованість спричинюють неможливість формування заощаджень у формі фінансових активів. Імовірність інфляційного знецінення заощаджень зумовлює формування їх у натурально-речовій формі або нагромадження в іноземній валюті.

Заощадження в процесі відтворення капіталу виконують найважливіші функції щодо акумуляції коштів домашніх господарств [22, с. 182]. Оскільки заощадження, створювані населенням, необхідні у формі інвестицій суб'єктам господарювання, повинен існувати певний набір механізмів для використання фондів нагромадження населення. Ці механізми створюються завдяки функціонуванню фінансових ринків як невід'ємного елемента ефективної організації економіки. Механізм використання заощаджень домашніми господарствами наведений на рис. 1.

Складовими механізми використання заощаджень домогосподарствами є наступні структури: інституційна та функціональна. Інституційна струк-

тура розглядається як сукупність відповідних фінансових інститутів — банків, страхових компаній, інвестиційних фондів і компаній, кредитних спілок, бірж. Головними суб'єктами на фінансовому ринку виступають населення, інститути поза фінансової сфери, фінансові інститути та держава. Суб'єкти фінансового ринку виступають в ролі позичальників та інвесторів, а професійні учасники фінансового ринку виконують роль посередників між інвесторами та позичальниками.

Також важливе місце на фінансовому ринку займають такі суб'єкти, як інвестиційні консультанти, інвестиційні банки, аналітики ринку, рейтингові агенції, аудиторські компанії, управлінські консультанти.

Фонди інвестиційних заощаджень — це особливий вид фондів заощаджень, не призначений для споживчих потреб. Головна мета таких фондів — інвестування в дохідні активи. Такі заощадження акумуляються понад нагромадження, які використовуються на споживчі цілі. Розмір цих фондів залежить від загального рівня життя і рівня доходів громадян. Більшість подібних заощаджень вкладається в різні інвестиційні інструменти. Фонди інвестиційних заощаджень можуть бути короткостроковими і довгостроковими. Довгострокові заощадження є джерелом фінансових ресурсів на ринках капіталу або довгостроковими активами. Короткострокові заощадження поступають на валютний ринок або ринок короткострокових зобов'язань. Ступінь ліквідності фонду інвестиційних заощаджень залежить від ліквідності активів, в які інвестовані його кошти. Зі всіх видів заощаджень інвестиційні заощадження є найбільш ризикованими. Проте саме вони є ресурсом, необхідним для ефективної реструктуризації економіки. Для цієї мети можуть використовуватися заощадження на непередбачений випадок і старість, якщо вони акумуляються в зв'язаній формі.

ВИСНОВКИ

Дослідження теорій заощадження показало, що сам термін "заощадження" є складною економічною категорією, що тлумачиться як різниця між поточним доходом і поточним споживанням. Проте іноді трапляється і розуміння заощаджень як суми неспоживчого доходу в даний проміжок часу. В сучасній економічній літературі заощадження розглядають як частину доходів що залишається у суб'єктів економіки для забезпечення потреб у майбутньому після сплати податків, неподаткових платежів та суми поточного споживання.

Проведений аналіз підходів вітчизняних та зарубіжних вчених щодо класифікації мотивів заощаджень домогосподарств дозволив зробити наступний висновок, що на даний період часу існує найбільш повний перелік мотивів заощадження при цьому на перший план виносять мотиви психологічного характеру. Але деякі автори наголошують на споживчому призначенні заощаджень, які покликані допомогти створити матеріальний добробут домогоспо-

Рис. 1. Механізм використання заощаджень домашніми господарствами

дарств, забезпечити нащадків, надати впевненості в майбутньому тощо.

Враховуючи те, що заощадження, які інвестуються, дозволяють здійснити перелив ресурсів, не порушуючи макроекономічної рівноваги між сукупним попитом і пропозицією, оскільки величина споживчих витрат і заощаджень населення, що інвестуються, рівна сукупним витратам виробників. Визначено, що заощадження, які інвестуються, забезпечують економічне зростання при збереженні макроекономічної рівноваги. А наявність фінансового ринку та фінансових інститутів на ньому допомагає мобілізувати великий обсяг заощаджень, ефективніше їх розмістити та знизити ризики, ніж це можуть зробити окремі вкладники, а також сприяє скороченню оперативних витрат.

Література:

1. Алексеєнко, М.Д. Капітал банку: питання теорії і практики: монографія / М.Д. Алексеєнко. — К.: КНЕУ, 2002. — С. 56.
2. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе: пер. с англ. / М. Блауг. — 4-е изд. — М.: Дело Лтд, 1994. — С. 158.
3. Василик О.Д. Теорія фінансів: підручник / О.Д. Василик. — К.: НІОС — 2000. — С. 26.
4. Ватаманюк О.З. Заощадження в економіці України: макроекономічний аналіз: монографія / О.З. Ватаманюк. — Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2007. — 536 с., С. 23.
5. Гобсон Д. Развитие современного капитализма / Д. Гобсон. — М.: Л., Госиздат. 1926. — С. 267.
6. Дазаян В.С. Деталізований кількісний аналіз життєвого циклу / В.С. Дазаян. Экономика: макроверсия. — Дубна, 1996. — С. 104—114.
7. Дорнбуш Р. Макроекономіка / Р. Дорнбуш, С. Фішер. — К.: Основи, 1996. — С. 261.
8. Економічна енциклопедія: У 3-х т. Т.1./Відпов. ред. С.М. Мочерний. — К.: Видав. Центр "Академія", 2000. — С. 236—237.
9. Енциклопедія Бізнесмена. Економіста. Менеджера / За ред. Р. Дяківа. — К.: Міжнародна економіч-

на фундація, 2000. — С. 118, 150.

10. Жамс Э. История экономической мысли XX века: пер.с фр. / Э. Жамс. — М.: Изд-во иностр. литер., 1959. — С. 52.

11. Кваснюк Б. Є. Національні заощадження та економічне зростання: монографія / Інститут економічного прогнозування. За ред. Б.Є. Кваснюка. — К.: МП Леся, 2000. — 304 с.

12. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс. — М.: Эконом-Ключ, 1992. — С. 102.

13. Лютий І.О. Іпотека: навч. посіб. / І.О. Лютий, В.І. Савич, О.М. Калівошко; ПВНЗ "Галицька акад". — Івано-Франківськ: ПВНЗ "Галицька академія", 2009. — 612 с.

14. Малтус Т.Р. Дослідження закону народонаселення / Т.Р. Малтус. Пер. з англ. В.Шовкун. — К.: Основи, 1998. — С. 94.

15. Маршалл А. Принципы политической экономии: пер. с англ. в 3 т. Т.1 / А. Маршалл. — М.: Прогресс, 1983. — С. 186.

16. Милль Дж.С. Основы политической экономии Т.1. / Дж.С. Милль. — М.: Прогресс, 1980. 495 с. — С. 285.

17. Мочерний С.В. Економічна теорія: навч. посіб. / С.В. Мочерний. — вид. 3-є, доп. і перероб. — К.: Академія, 2008. — 640 с.

18. Науменкова С.В. Інституційний розвиток фінансового сектору України / С.В. Науменкова, С.В. Міщенко // Фінанси України. — 2008. — №7. — С. 87.

19. Опарін В. М. Фінансова система України (Теоретико-методологічні аспекти): монографія / Опарін В. М. — К.: КНЕУ, 2005. — 240 с.

20. Панчишин С. Доходи та заощадження в перехідній економіці України / За ред. С. Панчишина та М. Савлука. — Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2003. — С. 185.

21. Савлук М.І. Макроекономічні цілі та наслідки формування заощаджень населення / М.І. Савлук // Доходи та заощадження в перехідній економіці України. — Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2003. — 209 с.

22. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. — М.: Соцекгиз, 1962 — С. 289—290.

23. Туган-Барановський М.І. Основы політичної економії / М.І. Туган-Барановський, науковий редактор, автор передумови і вступної статті С.М. Злупко. — Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. — С. 618.

24. Харрод Р.Ф. К теории экономической динамики / Р.Ф. Харрод. — М.: Изд-во иностр. литер., 1959. — 105 с.

25. Худокормов А.Г. Классики кейсеанства: в 2-х т. / Э.Хансен, сост. А.Г. Худокормов. — М.: Экономика, 1997. — Т.1.: Экономические циклы и национальный доход. Ч III-IV. — С. 45.

Стаття надійшла до редакції 25.05.2012 р.